

Храбскова Д.М.

УДК 811.15:003.072

ПАЛЕОЛІНГВІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПРОТОКЕЛЬТСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У фонетичній будові, граматиці, лексичному складі будь-якої мови, шляхом порівняння, можливо розпізнати риси, що є спільними для декількох або багатьох мов. На думку Ю.О. Жлуктенка, лише у разі, коли схожість мов не обмежується декількома нерегулярними аналогіями, а виявляється у вигляді відповідностей на усіх рівнях мовних систем, слід говорити про спорідненість співвідношуваних мов. У даному випадку мови є історичним перевтіленням одного й того самого предка [2], тобто беруть початок з одного спільного джерела.

Лінгвістична думка останнього століття спрямована на висвітлення артефактів існування подібного типу джерел для мов існуючого нараз комунікативного простору, за рахунок чого формуються матеріальні передумови для реконструкції прадавніх лінгвокультурних парадигм. Звернення науковців гуманітарного фаху до історії розвитку цивілізаційних інститутів, серед яких одним із найважливіших є мова, можна розглядати як природний інстинкт соціальної особистості до пошуку першоджерела національних та етнічних характеристик ментальної ідентифікації. Саме у такому перманентно *актуальному* руслі на сьогодні у межах філологічних дисциплін починає формуватися палеолінгвістична доктрина, яка передбачає вивчення історично засвідчених носіїв вербальної інформації шляхом різнорівневого лінгвістичного аналізу.

Дослідження палеолінгвістичних параметрів протокельтської лінгвокультурної спадщини має на меті вивчення та аналітичне осмислення графіки, семантики, етнолінгвістичних та зовнішньолінгвістичних факторів впливу на розвиток писемності континентальних кельтських мов західноєвропейського ареалу доімперського періоду. Враховуючи місце кельтських мов в системі протоевропейського мовного континууму можливо стверджувати, що дані показники здатні сприяти якісному та кількісному обґрунтуванню процесів становлення мов романської і германської груп. Саме у цьому полягає *теоретична значущість* запропонованого наукового підходу. Порівняльно-історичний та зіставний аналіз як метод наукових студій є базовим у мовознавстві, проте *наукова новизна* будь-якого палеолінгвістичного дослідження полягає у порівнянні мов, а отже і ментальностей, що функціонують у різних часових та соціокультурних просторах і передбачає розкриття проблеми співвідношення семантичних складових соціальної свідомості.

Єдиним джерелом походження усіх мов індоєвропейської сім'ї є індоєвропейська прамова-основа, яка за теоретичними розрахунками функціонувала протягом VI-V тис. до н.е. Питання про територію розповсюдження племен індоєвропейців, що розуміє окреслення меж загальної індоєвропейської комунікативної зони, залишається дискусійним і дотепер через нестачу (або ж відсутність взагалі) писемних свідчень. Гуманітарна думка сьогодення пропонує три академічні гіпотези, щодо прабатьківщини індоєвропейців:

- *курганна гіпотеза*, сформульована у 1956 р. М. Гімбутас, за якою місцем розселення протоіндоєвропейців у V-III тис. до н.е. є причорноморські степи та південний схід сучасної Європи [14];
- *анатолійська гіпотеза*, запропонована у 1987 р. Е.-К. Ренфрю, відповідно до якої прабатьківщина індоєвропейців співвідноситься із поселенням епохи керамічного неоліту і енеоліту (VII-VI тис. до н.е.) Чатал-Гююк, що в південній Анатолії; у межах анатолійської гіпотези обґрунтовується можливість експансії індоєвропейських народів через Босфор до степів південного сходу Європи, починаючи із VI тис. до н.е. [15];
- *вірменська гіпотеза*, яка набуває лінгвістичного підґрунтя у фундаментальній праці академіків Т.В. Гамкрелідзе і В'яч. В. Іванова „Индоевропейский язык и индоевропейцы. Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры”, на основі глоттальної теорії приймає за територію розповсюдження спільної праіндоєвропейської мови Вірменське нагір'я [3].

Перші дві гіпотези у доказовій частині оперують переважно археологічними даними, тому з лінгвістичної точки зору більшого зацікавлення викликає докладний розгляд „вірменської гіпотези”.

Т.В. Гамкрелідзе і В'яч. В. Іванов шляхом зіставлення результатів аналізу тематичного словника індоєвропейських мов із даними археологічних досліджень, історії матеріальної культури, міфології, палеозоології дійшли висновку про те, що напередодні розпаду загальноіндоєвропейської прамови, її носії заселяли територію півночі Західної Азії між Закавказзям і Центральною Месопотамією (рисунок 1) [17].

На південь від земель, зайнятих індоєвропейськими племенами, поширювалася територія семітських народів (Месопотамія, Ассирія та ін.). На північ простягалися володіння картвельських етнічних угруповань. Отже міграційні шляхи майбутніх індоєвропейців могли бути спрямованими лише на захід та на схід.

Початок розпаду індоєвропейської мовної спільноти прийнято пов'язувати із виокремленням у IV тис. до н.е. анатолійських діалектів, носії яких осіли у Малій Азії. У той самий період формується греко-вірмено-індоіранська гілка діалектів, яка розпадається близько III тис. до н.е.

У середині II тис. до н.е. на території Іранського нагір'я формуються іранські мови; на півострові Індостан – індійська група мов. Вказаний вище період характеризується також відділенням від індоєвропейського масиву тохарського діалекту і групи діалектів, які йменують давньоєвропейськими. Носії тохарського діалекту вирушили через Центральну Азію на схід, а представники давньоєвропейських племен, обігнувши Каспійське море, через волзько-уральські степи спрямували свій шлях на захід і

зупинилися у Північному Причорномор'ї. Саме цей регіон приймають за другу „прабатьківщину” європейських мов.

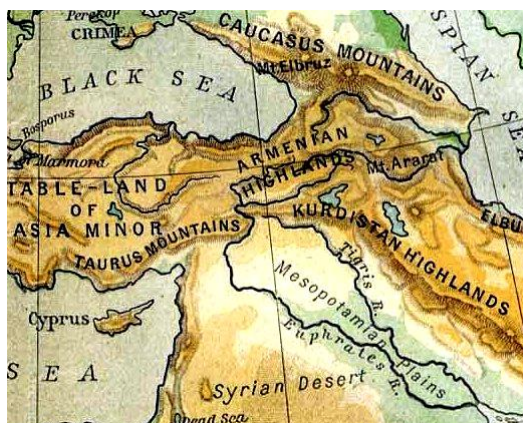

Рис. 1. Топографічна карта Вірменського нагір'я.

Протягом II тис. до н.е. „давньоєвропейці” розселяються по усьому європейському континенту. Із автентичних діалектів поступово складаються історичні кельтські, італійські, германські, балтійські, слов'янські та інші мови.

Згодом на території західної і південно-західної Європи починає формуватися романо-германський мовний союз. Однак, дослідження розвитку складових даного союзу слід починати із вивчення субстратних комунікативних систем західноєвропейської території доімперського періоду. Тобто особливої уваги потребують мови, які співіснували у часі із латинською прамовою романської групи. Одним із яскравих прикладів протоевропейської комунікативної системи є група кельтських мов.

„Від холодного Рейну до скіфських голодних степів,

*Щось тихенько вітрам шепотіли смарагдові крони.
А стежинками боязкі тіні крізь нетрі дубів
Продиралися, мріючи швидше дістатися дому [...]*”.

Саме таким є уявлення сучасної філософської лірики [16] про стародавній *Герцинський ліс* – європейську колиску кельтських народів. У „Гіпнеротомахії Поліфіла” збереглося історичне підтвердження існування Герцинського пристановища кельтів, природна велич якого представлена на рисунку 2 [17].

Саме на цій території, від сучасного гірського масиву Іббенбюрена, що на північному заході землі Північний Рейн-Вестфалія, до Південно-моравської низини на кордоні з Австрією, у 800-х роках до н.е. континентальна протокельтська лінгвокультура розпадається на окремі гілки. У пошуках альтернатив тривалим військовим контактам із германськими „дикунами” (*druko) кельти починають потужну міграцію до теренів потенційних відносин із античним світом. У VIII ст. до н.е. кельтські родові угруповання, які згодом отримають від давньогрецького мореплавця Піфея назву „брити”, рушають до Британських островів. Сьоме століття до н.е. ознаменоване заселенням земель майбутньої Римської Галлії. Згодом кельти досягають Іберійського півострова (VI ст. до н.е.), Північної Італії (V ст. до н.е.), Малої Азії і Фракії (IV-III ст.).

Рис. 2. Поліфіл у Герцинському лісі („Гіпнеротомахія”, Париж 1546).

Відносно етимології етноніму „кельти” до наших днів не існує одностайної думки. Слово *Κελτοί* / *Celtoi*, яке сформувалося у греко-римській лінгвістичній традиції, ймовірно за все веде свій початок від спільноіндоєвропейського *kelh – „високий”; або ж може бути похідним від германського *Hildi* – „війна”; „богиня війни”, оскільки греки, саме як і римляни, майже не розрізнявали кельтів і германців аж до часів походів Г.Ю. Цезаря.

Першим, хто у 517 р. до н.е. назвав кельтами народи, які мешкали на північ від Массалії (сучасного Марселю), і вели активну торгівлю із греками, був Гекатей Мілетський. Про синонімічність *грецького* *Κελτοί* і *латинського* *Galli* говорять Полібій, Діодор Сицилійський, Г.Ю. Цезар, Страбон і Павсаній [1]. Перше уживання слова „Galli” античні джерела приписують Катону Старшому, який в 168 р. до н.е. в одній із промов позначив ним кельтів, котрі захопили Паданську рівнину. Проте слід враховувати той факт, що однією із вимог античної риторики було використання лише загальноживаних слів. Саме тому дату входження терміна „галли” до вокабуляру пересічного римського громадянина лінгвісти переносять на IV–III ст. до н.е.

Існує декілька версій з приводу етимології латинського слова „Gallus”, яке може бути:

- *ендоетніміом*: запозиченням, побудованим на основі протокельтського кореня *gal- із значенням „сила”, „потужність”;

- *екзоетніміом*:

- *грецького походження*: від *Γαλάται* (~„бліди”, „молочні” < *γάλα* – „молоко”) – грецької назви кельтського племені вольків, які були найманцями в армії Александра Великого і залишилися у Малій Азії, побудувавши укріплення *Аукора* (сучасне місто Анкара); із 25 р. до н.е. територія розселення кельтських племен у Малій Азії – Галатія – стає однойменною Римською провінцією;

- *латинського походження*: дериват від протокельтського *hall („сіль”); оскільки галли були основними постачальниками соли у тогочасній Європі;

- *германського походження*: від франкського *Walh* (< *gwalh) – „чужоземець”, що є дериватом від самоназви кельтського племені вольків, із якими германці географічно сусідували.

В епоху Відродження латинське слово „Galli” асоціюють із омонімом „gallus” („півень”). Цей птах і стає згодом символом Франції, зайнявши місце коня, який споконвіку був тотемною твариною самих галлів [17].

Із II ст. до н.е. починається романізація кельтських територій, тобто Галлії. У 191 р. провінцією Римської республіки стає Цизальпійська Галлія (*Gallia Cisalpina*) – місцевість між Альпами, Апеннінами і Рубіконом із центром у місті *Mediolanum* (сучасний Мілан). Першими кельтськими племенами, які зазнали потужного впливу латинської мови і культури стають *бої*, *інсубри*, *лінгони* і *сенони*. Процес асиміляції був настільки стрімким, що у середині II ст. до н.е. до загального ужитку входить „народна” назва провінції – *Gallia togata*, тобто така, у якій усі носять тоги, на відміну від „неосвіченої”, нероманізованої частини Галлії – *Gallia braccata* („одягнена у брюки”) чи *Gallia comata* („патлата”). Детальний опис географічних характеристик, етнічного складу та культурних традицій Галлії надає Г.Ю. Цезар в автографічній праці „*De bello Gallico*”: „*Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, tertiam qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur*” [1, 1].

Термін „кельтські мови” уперше запропонував у 1707 р. валлійський лінгвіст Е. Ллуйд [7]. У сучасній лінгвістиці *кельтські мови* прийнято поділяти на дві групи – давньокельтські і новокельтські або ж *континентальні* і *острівні*. На думку К.М. Тищенка, цей розділ, який здійснився близько V ст. н.е., має не лише хронологічне і географічне, але і лінгвістичне підґрунтя – розвиток неіндоєвропейських мовних рис: комбінаторні звукові зміни (придих, лениція, пом’якшення, огублення приголосних), інфіксація займенників всередину дієслівних форм; так звані дієвідмінювані прийменники (аналогія є хіба що в семітських мовах); специфічне вживання віддієслівних імен (званих у кельтології інфінітивами – як і в фінології); звичайне розміщення присудку на початку речення та інші [8].

Острівна група кельтських мов поділяється на дві підгрупи:

- *гойдельську*, яку складають ірландська, гельська (шотландська) і менська мови;

- *бритську*, до якої входять валлійська, бретонська, корнська мови, а також, із деякими зауваженнями, „мертві” кумбрійська і піктська.

У межах наведеної групи привертає увагу, так званий, ірландсько-шотландський діалектний континуум: до середини XV ст. Ірландія і Гірська Шотландія мали спільну літературну традицію, яка є найбільш архаїчною у групі кельтських мов. Саме із XV ст. прийнято починати відлік історії гельської (шотландської) мови, а з XVII ст. – менської мови.

Найбільшу зацікавленість із погляду методології палеолінгвістичних досліджень викликають *континентальні кельтські мови*, основні із яких *галльська* і *кельтіберська*, а також *лепонтійська* і *галатська*. Усі мови даної групи були в ужитку щонайбільше до VII ст. н.е. і класифікуються на сьогодні як „мертві”. Відсутність зафіксованих граматик і словників, а також невелика кількість писемних пам’яток, які збереглися до наших часів – це ті фактори, що роблять майже неможливим проведення історико-лінгвістичного аналізу, побудованого на порівняльно-історичному методі. Для відтворення граматичної системи і лексичних корпусів у випадку із континентальними кельтськими мовами продуктивним стає шлях, оснований на низці *палеолінгвістичних методів*. Одним із них є первинна відбудова давніх текстів гіпотетико-дедуктивним шляхом, через компаративний аналіз палеографічних даних архаїчних мов і джерел-реконструктив. Саме тому набуває наукової значущості вивчення писемних пам’яток і орфографічної традиції давніх кельтів.

Лепонтійська мова є розповсюдженою в Цизальпійській Галлії із VII до IV ст. до н.е. включно, коли повністю асимілюється латинською комунікативною системою. До наших часів дійшло декілька написів, виконаних *алфавітом Лугано* – одним із італійських алфавітів етрусського походження, у якому графічно не розрізняються глухі та дзвінкі зімкнені приголосні. Найстарішим із відомих є напис із Кастеллетто-Тічино,

що на північному заході Італії, датований близько 575 р. до н.е., який передає власне ім'я [kosioiso] (рисунок 3).

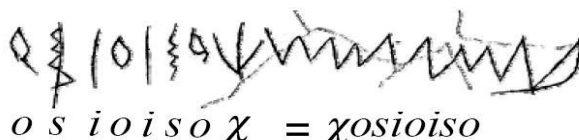

Рис. 3. Найстаріший напис лепонтійською мовою (S 113).

Лепонтійська писемність пізніших часів зазнає впливу ретійської і венетської мов, а також германської рунічної традиції.

У лінгвістичних джерелах лепонтійську мову найчастіше розглядають як діалект галльської, або ж як окрему мову похідну від галльської, оскільки розбіжності між ними зафіксовано лише на фонетичному рівні: лепонтійське власне ім'я *Anokopokios* відповідає галльському *Andocombogios*.

Галльська мова має найбільший ареал використання серед кельтських мов континентальної групи, який обіймає територію Римського діоцезу Галлія, тобто сучасних Франції, Бельгії, Люксембургу, Швейцарії, а також частково Германії та Італії. Функціонує як розмовний ідіом до V ст. н.е., коли повністю трансформується у галло-романську мову.

Письмові пам'ятки галльською мовою є достатньо багаточисельними і різноманітними: нині віднайдено близько тисячі написів (присвячення, епітафії, заклинання, календар) лапідарних, на керамічних сосудах, монетах, свинцевих і цинкових пластинах. Більшість написів зібрана у чотиритомний корпус галльських текстів RIG (Recueil des Inscriptions Gauloises), останнє видання якого вийшло у світ у 2007 р. Найбільш давні із цих написів, зроблені у Цизальпійській Галлії *алфавітом Лугано*, датують VI ст. до н.е.

Східну грецьку абетку використовують кельтські народи Трансальпійської Галлії. Виконані даним графічним типом написи, які відомі сучасній науці, є присвяченнями і епітафіями III ст. до н.е. – I ст. н.е.

Одним із найбільш завершених і придатних для розшифровки є напис G-153 (або ж у пізніших виданнях RIG – G-172), який було виконано близько I ст. до н.е. на кам'яній плитці розміром 25x31 см., що її віднайдено у 1840 р. поблизу міста Везон-ла-Ромен (на півдні Франції). Цей лапідарний напис, зображений на рисунку 4 [17], є присвяченням Сегомара кельтській богині Белісамі:

„ΣΕΓΟΜΑΡΟΣ ΟΥΙΛΛΟΝΕΟΣ ΤΟΟΥΤΙΟΥΣ ΝΑΜΑΥΣΑΤΙΣ ΕΙΩΡΟΥ ΒΗΛΗΣΑΜΙ ΣΟΣΙΝ ΝΕΜΗΤΟΝ”.

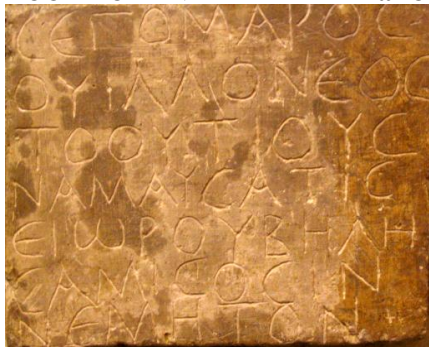

Рис. 4. Плита із Везона G-153 (музей Кальве, Авіньон).

Існує декілька трактувань даного тексту, запропонованих Ж.-П. Совін'яком у 2000 р., П.-І. Ламбером у 2002 р., Кс. Деламаром у 2003 р., які у цілому співпадають за значенням [4, 15, 17]:

ΣΕΓΟΜΑΡΟΣ – „Сегомар” – власне ім'я особи, яка робить присвячення;

ΟΥΙΛΛΟΝΕΟΣ – „син Уіллона”, або ж „представник роду Уіллона”;

ΤΟΟΥΤΙΟΥΣ – словоформа від галльського *touta / *teuta – плем'я / народ) – „якийсь один із народу” або ж „найголовніший серед народу”;

ΝΑΜΑΥΣΑΤΙΣ – латинська назва Nemausus (сучасного міста Нім) головного міста галльського племені вольків-арекомів – „той, що мешкає у Німі”;

ΕΙΩΡΟΥ – форма, яка зустрічається у багатьох написах – „присвятив”, „подарував”;

ΒΗΛΗΣΑΜΙ – теонім: Белісама буквально перекладається як „наймогутніша”, аналог римської богині Мінерви – „Белісама (якій робить присвячення Сегомар)”;

ΣΟΣΙΝ – вказівний прикметник „цей, ця, це”;

ΝΕΜΗΤΟΝ – „вівтар”, „святинище”, „священний гай”.

Отже увесь напис набуває такого значення:

„ΣΕΓΟΜΑΡ, ПОТОМОК УІЛЛОНА, ВИЗНАЧНИЙ ПРЕДСТАВНИК НАРОДУ ІЗ НІМА, ПРИСВЯТИВ БЕЛІСАМІ ЦЕ СВЯЩЕННЕ МІСЦЕ”.

Латинським маюскулум та курсивом представлені присвячення теологічної, магічної, а також побутової тематики. За даними археологічних і палеографічних розвідок цей тип писемності повсюдно вживався на території Римської Галлії до IV ст. н.е. Латинським курсивом виконано знайдений у 1983 р. поблизу міста Ларзак (Франція), найбільший із відомих написів галльською мовою, який представляє повний текст магічного прокляття, викарбуваний на свинцевій пластині. Численними є присвячення на посуді і прикрасах, а також лапідарні написи побутового характеру:

moni gnatha gabi buđđutton imon – „дівчино моя, прийми мій поцілунок” [17].

Найбільш пізнім свідченням про галльську мову є декілька нотаток Григорія Турського, виконаних у VI ст. н.е.

Галатська мова, саме як і лепонтійська, найчастіше розглядається лінгвістами як діалект галльської мови, який функціонував на території Малої Азії – у Галатії – в період із III ст. до н.е. до IV ст. н.е. Підтвердженням цієї гіпотези можуть слугувати слова Св. Ієроніма, який у своїх коментарях до „Послання до Галатів Святого Апостола Павла” вказує на те, що „галати говорять тією ж самою мовою, що і тревери” (тобто галли, які мешкали по берегах Мозеля) [4]. Водночас, неспростовним є той історичний факт, що усі діалекти галльської зазнали впливу латинської мови, утворивши субстратний пласт в системі галло-романського розмовного ідіому. Галатська ж мова, навпаки, підпала під жорстку еллінізацію, цілком вийшовши із ужитку у IV ст. н.е. Нині лінгвістичний спадок галатської мови складається із 120 коротких написів, які не представляють зв'язного тексту:

- глоси і коментарі античних авторів;
- власні імена у латинських і грецьких джерелах: ті, що закінчуються на „-riks” і „-μαρος”;
- поодинокі етноніми: *Ambitouti* (~ ірландське „imm / umm” – „поблизу”, „tuath” – „народ”).

Ураховуючи усе наведене, на сьогодні неможливо робити будь-які більш-менш науково обґрунтовані висновки стосовно стратифікаційного статусу галатської мови.

Кельтіберська мова та *діалект галлеків* складають іспано-кельтську гілку континентальної системи кельтських мов. У період із VI ст. до н.е. до I ст. н.е. кельтіберська є мовою повсякденного спілкування жителів північно-східної частини Іберійського півострова. На відміну від комунікативної системи галлеків, яка не засвідчена у письмовій традиції, до наших часів збереглося близько 200 написів кельтіберською мовою: епітафії, монетні легенди, графіті. Найбільш значним за кількістю графічних одиниць є напис із Боторрити (місто поблизу Сарагоси), виконаний на бронзових табличках близько I ст. до н.е. Проте наявний корпус писемних свідчень побудований, переважним чином, із топонімічних і ономастичних форм, що не дозволяє зробити більш-менш чітких висновків про граматичну систему кельтіберської мови. Фонетична система також не може бути цілком реконструйованою, оскільки кельтіберська писемність має декілька виняткових особливостей:

- поєднує силабічний і фонетичний типи письма;
- не розрізняє глухих і дзвінких зімкнених приголосних;
- не позначає довгих голосних.

	G/K	B/P	D/T				
A	Ɑ	Ɱ	Ɐ	Ɒ	Z	S	M
E	ⱱ	Ⱳ	ⱳ	ⱴ	S	M	N
I	Ⱶ	ⱶ	ⱷ	ⱸ	R	ⱹ	L
O	ⱺ	ⱻ	ⱼ	ⱽ			
U	Ȿ	Ɀ	ⱽ	Ɀ			

Рис. 5. Східний тип алфавіту

	G	K	B/P	D	T		
A	Ɑ	Ɱ	Ɐ	Ɒ	ⱱ	Z	S
E	Ⱳ	ⱳ	ⱴ	Ⱶ	ⱶ	S	M
I	ⱷ	ⱸ	ⱹ	ⱺ	ⱻ	R	ⱼ
O	ⱼ	ⱽ	Ɀ	Ȿ	Ɀ		
U	Ȿ	Ɀ	ⱽ	Ɀ	ⱽ		

Рис. 6. Західний тип алфавіту

Кельтіберська писемна спадщина представлена трьома алфавітними системами: кельтіберським алфавітом східного типу (рисунок 5), кельтіберським алфавітом західного типу (рисунок 6) та латинським алфавітом.

Східним алфавітом виконано напис на „Фігурці Френера” (рисунок 7), котрий можна трактувати як: „Любо із *Alizocos*, син *Avalo*, родом із *Contrebia Belaisca*”.

Рис. 7. Фігурка Френера. Східний кельтіберський алфавіт.

Приклад західної традиції у кельтіберському алфавітному письмі передає епітафія із Клунії, зображена на рисунку 8, семантика якої є нечіткою.

Рис. 8. Епітафія із Клунії. Західний кельтберський алфавіт.

Латинською абеткою найчастіше за все передаються морфологічні елементи у складі латинізованих кельтських слів: *Longeidocum* замість класичного латинського *Longidocorum*. Один із найбільш пізніх латинських напісів із кельтберськими елементами відносять до середини II ст. н.е.

У підсумку слід звернути увагу на результати студій В. Порцига [6] про ступінь спорідненості італійських і кельтських мов. Г.В. Ебель, А. Мейє, Х. Педерсен у своїх дослідженнях відстоюють гіпотезу про спільне європейське джерело названих груп мов. Однак ці дослідження проводилися ще до відкриття тохарської і хетської мов, в яких підтвердилася наявність медіального закінчення з "r". Відсутність цієї морфологічної ознаки в усіх інших індоєвропейських мовах була до того найголовнішим аргументом спорідненості італо-кельтських діалектів. Докладне вивчення лінгвістичного матеріалу індоєвропейської мовної області дозволило В. Порцигу зробити науково обґрунтовані висновки про те, що протоіталійська і протокельтська мови не складали в європейський період їхньої історії ані єдиної комунікативної системи, ані діалектного континууму. Спираючись на проведений графічний аналіз писемних пам'яток континентальних кельтських мов, можна висунути гіпотезу про існування протоєвропейського мовного союзу давньогрецької, італійської і кельтської діалектних єдностей. Наукова достовірність висуненої гіпотези може бути підтвердженою чи спростованою за результатами вивчення напрямків фонетичних ізоглос протоєвропейського комунікативного ареалу, виконаних за матеріалами новітніх археологічних знахідок.

Джерела та література:

1. Будагов Р. О. Язык и культура : хрестоматия : в 3 ч./ Р. О. Будагов. – М. : Добросвет, 2001. – Ч. 1. – 192 с.
2. Жлуктенко Ю. О. Вступ до германського мовознавства / Ю. О. Жлуктенко, Т. А. Яворська. – К. : Вища школа, 1986. – 231 с.
3. Иванов Вяч. В. Общеиндоевропейская, праславянская и анатолийская языковые системы / Вяч. В. Иванов. – М. : Наука, 1965. – 298 с.
4. Клейн Л. С. Древние миграции и происхождение индоевропейских народов / Л. С. Клейн. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2007. – 226 с.
5. Мейє А. О развитии языков от эпохи первоначальной общности до исторической эпохи / А. Мейє // Общее языкознание : хрестоматия. – Минск : Высшая школа, 1976. – С. 164-172.
6. Порциг В. Членение индоевропейской языковой области / В. Порциг. – М. : УРСС, 2003. – 332 с.
7. Сафронов В. А. Индоевропейские прародины / В. А. Сафронов. – Горький : Волго-Вятское книжное изд-во, 1989. – 398 с.
8. Тищенко К. Метатеорія мовознавства / К. Тищенко. – К. : Основи, 2000. – 350 с.
9. Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність / О. Б. Ткаченко. – К. : Грамота, 2006. – 240 с.
10. Трубецкой Н. С. Мысли об индоевропейской проблеме / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М. : Наука, 1987. – С. 44-59.
11. Трубецкой Н. С. Фонология и лингвистическая география / Н. С. Трубецкой // Избранные труды по филологии. – М. : Наука, 1987. – С. 31-36.
12. Шухардт Г. Избранные статьи по языкознанию / Г. Шухардт. – М. : УРСС, 2003. – 291 с.
13. Ascoli G. I. Archivio Glottologico Italiano / G. I. Ascoli. – Roma, Torino, Firenze : Ermanno Loescher, 1886-1888. – 485 p.
14. Gimbutas M. The Kurgan wave № 2 (c. 3400-3200 BC) into Europe and the following transformation of culture / M. Gimbutas // Journal of Indo-European Studies. – Washington, DC : The Institute for the Study of Man, 1980. – № 8. – P. 273-315.
15. Renfrew A. C. Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins / A. C. Renfrew. – London : Pimlico, 1987. – 380 p.
16. Герцинский Лев : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://poezia.ru>.
17. Вікіпедія : [Электронный ресурс] : вільна енциклопедія. – Режим доступа : <http://wikipedia.org/wiki>